

Lietuvas emigrācijas arhīvi Lietuvas bibliotēkās

Jolita Steponaitiene

Martinas Mažvidas Lietuvas nacionālā bibliotēka

Piecpadsmit neatkarības gadi ļauj mums izdarīt secinājumus par to, cik daudz un kāds rakstītais un iespiestais dokumentālais mantojums šajā laikā nodots Lietuvas bibliotēkām, kuras ir svarīgas dokumentālā mantojuma glabātājas.

Padomju dzelzs priekšgars, preses cenzūra, glavlits, speciālās nodaļas pusgadsimtu atšķīra bibliotēku lasītājus no svarīgas politiskās, zinātniskās un daiļliteratūras, ierobežojot pētniecības iespējas. Kad 1990. gadā Baltijas valstis, tajā skaitā arī Lietuva, atguva neatkarību, es ticu, ka nekļūdišos apgalvojot - visas bijušās padomju valstis tika pārpludinātas ar rakstītām un iespiestām emigrantu dokumentārā mantojuma liecībām. Mainījās arī attieksme - ja kādu laiku tika pieņemts, ka rakstītie dokumenti jāuzkrāj vienīgi lielajās bibliotēkās, tad neatkarības gados, kad izveidoja daudzas jaunas augstskolas provincē, un publisko bibliotēku funkcijas paplašinājās, līdz ar to palielinājās to institūciju daudzums, kuras uzkrāj rokrakstu dokumentus.

1998. gadā Lietuvas arhīvu departaments izveidoja arhīvu, bibliotēku un muzeju speciālistu darba grupu, kurai bija jāpastāda struktūra un sastādīšanas pamatprincipi rādītājam par dokumentiem, kuri ievesti Lietuvā sākot no 1990. gada. Tomēr mainoties departamenta darbinieku sastāvam, darbs tika pārtraukts. Rādītājs netika sagatavots.

Kad tika saņemts Igaunijas kolēģu ielūgums uz konferenci, man radās ideja uzzināt, cik daudz un kādi rakstītie un iespiestie dokumenti glabājas Lietuvas bibliotēkās. Izpētot Lietuvas bibliotēku zinātnes, bibliogrāfijas un grāmatzinātnes profesionālo literatūru – mums ir 4 šāda veida publikācijas Lietuvā, mums neizdevās iegūt statistiskos datus. Tur bija aplūkotas nozīmīgas un plašas atsevišķu iespiesto un arhīvu kolekciju prezentācijas un ar tām saistīti pasākumi. Lietuvas Nacionālās bibliotēkas Lituanikas nodaļa, Silvijas Velavieienes vadībā, ir labi organizāta un atpazīstama visā Lietuvas bibliotekārajā sabiedrībā. Šīs nodaļas izdotās bibliogrāfijas ir nozīmīgas informatīvas publikācijas par trimdas dokumentālo mantojumu.

Mēs piesardzīgi norobežojamies no citām institūcijām, kuras arī uzglabā emigrācijas kultūras mantojumu, tādām kā arhīvi, muzeji, Emigrācijas izpētes institūts, jo mums būtu jāiegulda daudz vairāk centienu, lai iepazītos ar Lietuvas emigrācijas mantojumu arī šajās institūcijās. Tomēr mēs apstājāmies tikai pie dažāda veida Lietuvas bibliotēkām. Lai apkopotu situāciju, tika izstrādātas divu veidu anketas, kurās bija sekojoši jautājumi:

1. Iespieddarbu kolekcijas:

- Cik daudz un kāda veida iespieddarbi tika saņemti bibliotēkā laikā no 1990.-2006. gadam.
- Kas ir šo kolekciju sastādītāji (tautieši, viņu bērni vai gadījuma cilvēki).
- Kolekcijas iespieddarbu vienību skaits.
- Iespieddarbu hronoloģiskās robežas.
- Iespieddarbu kolekciju saturs (daiļliteratūra vai zinātniskā literatūra).
- Iegūšanas veids (dāvinājums vai novēlēts ar testamentu).
- Kurš periods, sadalot pa pieciem gadiem (1990-1995, 1996-2000, 2001-2005) bija pats produktīvākais.
- Cik dokumenti no šīm kolekcijām ir izmantoti?

- Vai bibliotēkai ir speciāls saglabāšanas un izmantošanas plāns minētajām kolekcijām?
- Vai bibliotēkas mājas lapā ievietota informācija par trimdas kolekcijām?

Analogi jautājumi tika uzdoti arī par rokrakstu arhīva dokumentiem.

Anketas izsūtīja uz 84 bibliotēkām: piecām galvenajām bibliotēkām (Lietuvas Nacionālo bibliotēku, Lietuvas Zinātņu Akadēmijas bibliotēku, Lietuvas Neredzīgo bibliotēku, Lietuvas Lauksaimniecības bibliotēku, Lietuvas Medicīnas bibliotēku), 15 akadēmiskajām bibliotēkām, 59 publiskajām pašvaldību bibliotēkām (novadu un pilsētu), 5 reģionālajām publiskajām bibliotēkām.

Varam uzreiz apgalvot, ka kolēģi nebija sevišķi ieinteresēti pārskata sniegšanā. Saņēmām 40 atbildes (konkrēti no 4 galvenajām bibliotēkām, 7 akadēmiskajām bibliotēkām, 28 publiskajām pašvaldību bibliotēkām, 1 reģionālās publiskās bibliotēkas). Zināmas neatsaucības iemesls varētu būt tas, ka emigrācijas sūtījumi vairs nav tik nozīmīgi kā pirmajos neatkarības gados, pamatā to saturā ir novecojusi, nenozīmīga literatūra, kura neatbilst mūsdienu informacionālajām prasībām. Tomēr, iegūtie rezultāti parādīja šī brīža situāciju un sniedza atbildes uz daudziem jautājumiem, kas saistīti ar emigrācijas iespieddarbu un rokrakstu dokumentālā mantojuma saglabāšanu Lietuvas bibliotēkās.

Tikai 6 no visām saņemtajām anketām tika apgalvots, ka šajā bibliotēkā nav trimdas mantojuma. Es ceru, ka tieši šis trimdas mantojuma trūkums bija iemesls daudzajām neatbildētajām anketām.

Anketas dati parādīja, ka vidēji Lietuvas bibliotēku krājumos ir 1 līdz 6 iespieddarbu (grāmatu) kolekcijas, kuras sastāda vairāk kā 60 000 eksemplāru. Šajā daudzumā neietilpst dati par Lietuvas Nacionālās bibliotēkas krājumu, jo Nacionālā bibliotēka bija trimdas grāmatu izplatīšanas koordinatore citām Lietuvas bibliotēkām. Lituanikas nodaļas kolekcija pēdējos piecpadsmit gados Lietuvas Nacionālajā bibliotēkā bija ievērojami pieaugusi un šobrīd sastāda vairāk kā 250 000 periodisko izdevumu vienību un 120 000 grāmatu eksemplāru.

Atbildot uz jautājumu par saņemtajām iespieddarbu kolekcijām, akadēmiskās bibliotēkas ziņoja, ka daudzos gadījumos grāmatas bija paredzētas mācību nolūkiem, līdz ar to neveidoja īpašu kolekciju, bet bija pievienotas jau esošajām bibliotēkas kolekcijām.

Lietuvas emigrācijas rokrakstu arhīvu dokumenti tiek glabāti 13 bibliotēkās (2 galvenajās bibliotēkās, 3 akadēmiskajās bibliotēkās, 7 publiskajās pašvaldību bibliotēkās, 1 reģionālajā publiskajā bibliotēkā). Vadošo lomu šo bibliotēku starpā ieņem Viļņas Universitātes bibliotēka – vecākā bibliotēka Lietuvā. Pēdējo 15 gadu laikā bibliotēka saņēma 32 rokrakstu arhīvu dokumentu kolekcijas. Tās ietver vairāk kā 15 000 vienības. Otrajā vietā ir Lietuvas Zinātņu Akadēmijas bibliotēka: 16 kolekcijas, vairāk kā 10 000 vienību. Dilutes reģiona publiskā bibliotēka ir vadošā pašvaldību bibliotēku starpā – tās fondos nonākušas 7 kolekcijas. Kopumā Lietuvas bibliotēkās glabājas aptuveni 30 000 Lietuvas rokrakstu arhīvu dokumentu vienības, kuras veido kopumā 81 kolekciju.

Anketās bija jautājums par to, kurā piecu gadu periodā (1990-1995, 1996-2000, 2001-2005) dokumenti bija saņemti visvairāk. Atbildes parādīja, ka iespieddarbi visaktīvāk saņemti laikā no 1996.-2000. gadam – to apstiprināja 14 respondenti, pirmo piecgadu periodu (1990.-1995.) par visproduktīvāko atzina 10 respondenti, trešo (2001.-2005.) – 7 respondenti. Atbildēs uz jautājumu par rokrakstiem 6 respondenti atzina, ka tie visvairāk saņemti 2001.-2005. gadam, 5 respondenti – par visproduktīvāko posmu minēja 1996.-2000. gadu periodu, bet 2 respondenti laiku no 1990. -1995. gadam.

Vērtējot saņemto publicēto un rokrakstu arhīvu dokumentu pārsvaru noteiktajā periodā, mēs varam vienoties, ka pamatā tie bija 20. gadsimta dokumenti. Tomēr vienmēr var atrast arī ko unikālu. Piemēram, Klaipēdas Universitātes bibliotēka ieguva inkunābulas (1471), četras reģionālās pašvaldību bibliotēkas – grāmatas no lietuviešu preses aizliegtā

perioda (1864.-1904.). Tas ir nozīmīgs fakts, jo no šī posma atlikušas tikai dažas grāmatas, sakarā ar to, ka tās bija konfiscētas un sabojātas. Starp aptaujas 40 respondentiem, tikai viens norādīja, ka saņemta grāmata, kura publicēta 2005. gadā, 4 norādīja, ka jaunākā ir 2004. gada publikācija. Šis fakts, iespējams, būtu jāvērtē negatīvi, ja mēs uz to raugāties no tāda viedokļa, ka jāmeklē kontakti arī ar mūsdienu emigrāciju.

Kas attiecas uz rokrakstu dokumentiem, senākie no saņemtajiem ir datēti ar 1904.-1906. gadu. Ir arī dokumenti, kas datēti vēl agrāk, bet tie nav oriģināli, tās ir dokumentu kopijas.

Anketā atbildot uz jautājumu kā dokumenti nonākuši konkrētajā bibliotēkā, visi 100 procenti respondentu atzīmē, ka grāmatas un rokraksti tika ziedoti. Dokumentu izplatīšanu citām bibliotēkām bija uzņēmusies Lietuvas Nacionālā bibliotēka un Lietuvas Imigrācijas institūts un dažreiz dāvinājumam tika ar kādu dokumentu papildināts. Viens ieraksts parāda, ka ziedotā grāmata bija nopirkta antikvariātā.

Kolekciju veidotāji sastāvēja no Lietuvas trimdas sabiedrības sabiedriskajiem darbiniekiem (Amerikas Savienotās Valstis un pārsvarā Čikāga): rakstniekiem, ārstiem, bibliofiliem, zinātniekiem, kā arī kultūras un mākslas darbiniekiem.

Publikāciju saturiskais aptvērums ir ļoti daudzveidīgs. Pamatā tie ir Lietuvas emigrācijas daiļliteratūras darbi, reliģiska satura publikācijas, zinātniskie darbi, periodika, pirms kara laika lietuviešu daiļliteratūra, pasaules literatūras klasika angļu valodā, bērnu literatūra. Tomēr dažas bibliotēkas saņēma arī speciālo literatūru. Piemēram, Viļņas Ģedimina Tehniskā Universitāte saņēma arhitektūras, dizaina, tiltu būves vēstures izdevumus, Sporta akadēmija – publikācijas sportā.

Rokrakstu dokumentu kolekcijas pārsvarā sastāvēja no vēstulēm, atmiņām, daiļdarbu manuskriptiem, fotogrāfijām.

Kā šie emigrācijas iespieddarbi un rokrakstu dokumenti tika izmantoti? Lielākā respondentu daļa norādīja, ka dokumenti izmantoti izstādēs, publikāciju sagatavošanā, dažādos projektos, lietotājiem paredzētos pakalpojumos.

Anketa atklāja faktu, ka no emigrācijas saņemtās grāmatas un rokrakstu dokumenti netiek popularizēti bibliotēku mājas lapās. Uz šo brīdi tikai 4 bibliotēkas prezentējušas emigrācijas dokumentus mājas lapā un 5 iekļāvušas to savos tuvākajos plānos. Viena bibliotēka paredzējusi izdot katalogu. Pašvaldības publiskajās bibliotēkās ir ļoti populāri izstādīt minētos dokumentus plauktos. Svarīgi, ka bibliotēkas mēģina, cik vien operatīvi iespējams, nodrošināt pieeju šiem dokumentiem elektroniskajā katalogā LIBIS (Lietuvas Integrētās Informācijas Sistēmas) ietvaros, lai LIBIS sistēmas lietotāji saņemtu informāciju par šiem dokumentiem.

Nobeigumā vēl viens ievērojams fakts. Bostonā, laikā no 1953.-1969. gadam, tika publicēta Lietuvas Enciklopēdija (37 sējumi). Tā kļuvusi par emigrācijas mantojuma iespieddarbu simbolu. Tas vēl arvien ir viens no Lietuvas informācijas galvenajiem avotiem. Tieši tāpēc daudzi respondenti, īpaši mazās bibliotēkās, minējušas šo enciklopēdiju.

Secinājumi:

- Saskaņā ar anketas rezultātiem, Lietuvas emigrācijas iespiesto un rokrakstu arhīva dokumentu krājums tiek glabāts 36 Lietuvas bibliotēkās.
- Lietuvas bibliotēkām nodotais krājums sastāda vairāk kā 100 000 iespieddarbu eksemplārus un vairāk kā 30 000 rokrakstu arhīvu dokumentu vienības.
- Visvairāk iespieddarbu Lietuvas bibliotēkas saņēma laika posmā no 1996.-2000. gadam, bet rokrakstu arhīvu dokumentus periodā no 2001. līdz 2005. gadam.
- Pamatā krājuma iegūšanas avots bija dāvinājumi.

- Saturiski krājumu var iedalīt šādās tematiskās sadaļās: Lietuvas emigrācijas daiļliteratūra, reliģiska satura grāmatas, pasaules literatūras klasikas izdevumi angļu valodā, bērnu literatūra, uzzīņu izdevumi.
- Saņemtie dokumenti ir izmantoti izstādēs, publikāciju sagatavošanā, projektos, apkalpojot lietotājus.
- Bibliotēkas mēģina, cik vien operatīvi iespējams, padarīt šos dokumentus pieejamus elektroniskajā katalogā LIBIS (Lietuvas Integrētās Informācijas Sistēmas) ietvaros un popularizēt emigrācijas dokumentu kolekcijas bibliotēku mājas lapās.

Tulkoja Ināra Millere